

**ÎMPRUMUTURILE DIN TURCĂ
ÎN DIALECTELE
AROMÂN ȘI MEGLENOROMÂN
CU RAPORTARE
LA DIALECTUL DACOROMÂN**

ALECSANDRA CIOCÂRLAN

**ÎMPRUMUTURILE DIN TURCĂ
ÎN DIALECTELE
AROMÂN ȘI MEGLENOROMÂN
CU RAPORTARE LA
DIALECTUL DACOROMÂN**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

Colecția FILOLOGIE

Referenți științifici: CS I Dr. Hab. Manuela Nevaci
Conf. Univ. Dr. Neriman Hasan
Prof. Univ. Dr. Nicolae Saramandu
Prof. Univ. Dr. Emilia-Domnița Tomescu

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOCĂRLAN, ALECSANDRA

Împrumuturile din turcă în dialectele aromân și meglenoromân cu raportare la dialectul dacoromân / Alecsandra Ciocârlan. - București :

Editura Universitară, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-1636-0

81

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062816360

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2023
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Listă abrevieri.....	7
Argument	9
CAPITOLUL I RAPORTURILE LINGVISTICE ROMÂNNO-TURCE. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII.....	
I.1. Definiții. Conceptualizări	15
I.1.1. Contactul lingvistic și factorii extralingvistici favorizatori .	15
I.1.2. Împrumutul – marcă a raporturilor lingvistice.....	18
I.1.3. Reversul împrumutului cultural	24
I.1.4. Calcul lingvistic și împrumutul. Definiție. Clasificări.....	26
I.2. Împrumutul din turcă în dialectele aromân și meglenoromân – marcă a contactului lingvistic. Aspecte teoretice.....	30
I.2.1. Domeniile lexicale analizate în dialectul aromân	30
I.2.2. Domeniile lexicale analizate în dialectul meglenoromân	35
CAPITOLUL II ANALIZĂ COMPARATIVĂ PRIVIND VARIANTELE SEMANTICE ÎN DIALECTELE AROMÂN, DACOROMÂN ȘI MEGLENOROMÂN, LA NIVEL LEXICAL	
II.1. Domeniile lexicale.....	42
II.2. Analiza contrastiv - comparativă a împrumuturilor din turcă în dialectele aromân și meglenoromân cu raportare la dialectul dacoromân, în domeniile armată, construcții, gastronomie și vestimentație.....	43
II.2.1. Domeniul ‘ARMATA’	43
II.2.2. Domeniul ‘CONSTRUCȚII’	95
II.2.3. Domeniul ‘GASTRONOMIE’	151
II.2.4. Domeniul ‘VESTIMENTAȚIE’	193
II.3. Concluzii statistice.....	235
CAPITOLUL III ÎMPRUMUTURILE DIN LIMBA TURCĂ ÎN DIALECTUL AROMÂN DIN PERSPECTIVA GEOGRAFIEI LINGVISTICE.....	
III.1. Împrumuturile din limba turcă din perspectiva geografiei lingvistice pe baza ALAR 1	239

III.2. Descrierea <i>Atlasului lingvistic al dialectului aromân</i> , vol. I, [ALAR]	240
III.3. Rețeaua de anchetă în ALAR.....	242
III.4. Hărțile din ALAR I cu împrumuturi din limba turcă.....	243
III.4.1. Harta 5. CUCUI [62]	243
III.4.2. Harta 24. CHEL [92]	246
III.4.3. Harta 35. OCHELARI [114].....	250
III.4.4. Harta 37. ORB [117].....	253
III.4.5. Harta 38. CHIOR [119]	255
III.4.6. Harta 39. SAȘIU [121]	257
III.4.7. Harta 42. ALBEAȚĂ [125]	261
III.4.8. Harta 53. CERCEL [137]	264
III.4.9. Harta 68. BATISTĂ [156].....	266
III.4.10. Harta 95. GĂLĂGIE [228]	269
III.4.11. Harta 125. BĂRBIER [262].....	272
III.4.12. Harta 128. SPÂN [265].....	274
III.4.13. Harta 168. COCOAȘĂ [309].....	276
III.4.15. Harta 169. COCOȘAT [310]	279
III.4.16. Harta 180. RINICHI [322].....	283
III.4.13. Harta 184. CIUNG [327]	286
III.4.17. Harta 255. PASTILĂ [453].....	290
III.4.18. Harta 268. UIMĂ [453]	293
CONCLUZII	297
ANEXE	302
Anexa I. Analiza comparată privind variantele semantice în dialectele aromân și dacoromân, pentru cuvintele de origine turcă	302
Anexa II. Tabele: Analiza contrastiv - comparativă a dialectelor, pe domenii	304
II.1. Domeniul ‘ARMATĂ’	304
II.2. Domeniul ‘CONSTRUCȚII’	315
II.3. Domeniul ‘GASTRONOMIE’	326
II.4. Domeniul ‘VESTIMENTAȚIE’	337
Anexa III. Tabel – Rezultate anchetă.....	347
Anexa IV. Tabel – Termeni pătrunși în dialectele aromân și megleno-român, din turcă din alte limbi.....	359
Transcrierea fonetică.....	363
BIBLIOGRAFIE	367

LISTĂ ABREVIERI

acc. = accent, accentuat
adj. = adjectiv
alb. = albaneză
ar. = aromână
bg. = bulgară
cf. = confer (= compară cu...)
der. = derivare
dial. = (cuvânt, formă, sens) dialectal
engl. = engleză
f. = feminin
fr. = franceză
ger. = germană
ist. = (cuvânt, formă, sens) istoric (referitor la realități din trecut)
it. = italiană
lat. = latină, (latinesc)
lit = (cuvânt, formă sau sens) folosit în limbajul literar
loc. = locuțiune
loc. adv. = locuțiune adverbială
m. = masculin
mac. = macedoneana slavă
mr. = meglenoromână
n. = genul neutru
mgr. = greaca medievală
ngr. = neogreacă
pers. = persană
pl. = plural
pop. = popular
rus. = rusă
scr. = sârbocroată
sec. = secolul
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
s.m. substantiv masculin
s.n. = substantiv neutru

sp. = spaniolă, termen spaniol

s.v. = sub voce

tc. = turcă , turcesc

var. = variantă

ARGUMENT

Argumentele pentru a cunoaște și studia împrumuturile turcești, la nivel lexical, în dialectele aromân și meglonoromân, cu raportare la dialectul dacoromân sunt multiple și variate, între care le amintim pe cele mai importante:

- ❖ Cel spațial teritorial: Limba română și variantele ei dialectale sunt utilizate pe spații întinse, atât în interiorul cât și de-a lungul granițelor, în toate țările vecine, cât și în zone mai îndepărtate de România. Contactul direct cu limba turcă sau indirect prin intermediul limbilor balcanice a facilitat pătrunderea împrumuturilor din turcă în dialectele limbii române, în procent diferit.
- ❖ Cel științific: Cercetarea contrastiv-comparativă privind influența turcă, la nivel lexical, asupra dialectelelor dacoromân, aromân și meglonoromân, prezintă interes multiplu întrucât permite o privire de ansamblu asupra imaginii limbii române actuale și a variantelor ei dialectale surprinse în monografiile dialectale, dar și în cercetarea pe teren pusă la dispoziție de doamna profesoară Manuela Nevaci. Cele două surse de informare vor asigura echilibrul compozițional și informațional al lucrării.

Componentele avute în vedere, prima teoretică, a doua aplicată, ne-au condus la realizarea obiectivului principal al tezei: modul, perioada și măsura în care turca osmanlie și-a manifestat influența asupra dialectelor dacoromân, aromân și meglenoromân și urmele lăsate de această influență în lexicul actual al celor trei dialecte, incluzând aici și modificările de sens, pe care cuvintele și expresiile de origine turcă din dialectele dacoromân, aromân și meglenoromân le-au suferit pe parcursul timpului până în contemporaneitate. Prin atingerea obiectivului principal se va realiza identificarea trăsăturilor lexicale comune, celor trei dialecte, datorate influenței limbii turce dar și a particularităților care le individualizează.

Motivația: Dobrogea, așa cum afirmă Gustav Weigand, este un *mozaic dialectal*, fapt ce permite o bogăție a materialului de studiu propus, în regiunea Dobrogei fiind foarte frecvent contactul lingvistic dar și bilingvismul. Informatorii, vorbitori ai dialectelor românești sud-dunărene sunt diglosici, iar populația vorbitoare nativă de limbă turcă este bilingvă.

„Contactul lingvistic presupune o situație de comunicare ce determină utilizarea alternativă de către anumite grupuri sau indivizi a două limbi diferite (cf. DSL s.v.). Contactul este sursa bilingvismului de grup sau individual.” (Nevaci 2013: 115) Frecvența contactului lingvistic depinde de „acțiunea unor factori extralingvistici: zona geografică, natura populației (indigenă sau imigrată, rurală sau urbană), specificul cultural al grupului, vârsta, statutul social, ocupația vorbitorilor” (Weinreich 1953: 54). În cazul aromânilor, factorul care a contribuit cel mai mult la sporirea contactului lingvistic a fost cu siguranță cel geografic, deoarece „spațiul în care au trăit în timpul Imperiului otoman acoperă astăzi teritoriul din nordul Greciei, Albania, Republica Macedonia de Nord, Bulgaria”, lucru care a favorizat ca aromânii din țările balcanice să fie cel puțin bilingvi. [...] „în majoritatea cazurilor aromânii sunt multilingvi (vorbesc dialectul matern, înțeleg sau/și vorbesc româna literară, vorbesc limba țării în care trăiesc și încă o limbă balcanică)¹”. (cf. Nevaci 2013: 115)

Cadrul teoretic propus este reprezentat de cercetarea atlaselor lingvistice și a monografiilor dialectale.

Originalitatea demersului constă în folosirea materialului pus la dispoziție de monografiile dialectale, care nu a fost valorificat până în prezent, pentru o cercetare contrastiv-comparativă a dialectelor dacoromân, aromân și meglenoromân. Culegerile de texte dialectale, publicate recent, oferă, prin materialul inedit, un corpus bogat pentru demersul nostru științific, așa cum este Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale și glosar*, Editura Academiei Române, București, 2007 sau textele dialectale din Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, București, 2013; Manuela Nevaci (coord.), *Concordanțe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene*, București, 2018.

De asemenea, perspectiva spațială asupra împrumuturilor din turcă în dialectele aromân și meglenoromân, vorbite în spațiul balcanic, analiză realizată pe baza *Atlasului lingvistic al dialectului aromân*, vol.I, autor Nicolae Saramandu, editor Manuela Nevaci, București, editura Academiei Române, 2014, permite, pentru prima dată o inventariere și o cercetare profundă, amănunțită, pe graiuri, a turcismelor în dialectul aromân.

¹ Greaca (mulți dintre cei care locuiesc în Albania și Republica Macedonia de Nord) , albaneza (mulți dintre cei care locuiesc în Grecia)

Structura Tezei:

Capitolul I. Raporturile lingvistice româno-turce, stadiul actual al cercetării.

În această primă secțiune a tezei, ne propunem să conturăm câteva repere legate de rezumarea principalelor surse bibliografice, cu privire la stadiul actual al cercetărilor, în ceea ce privește raporturile lingvistice româno-turce. Teoriile cu privire la rolul împrumuturilor lexicale și modalitățile de preluare/formare a acestora vor fi și ele analizate în capitolul întâi.

Capitolul II. Analiză comparativă privind variantele semantice în dialectele aromân, dacoromân și meglenoromân, la nivel lexical

Cel de-al doilea capitol înglobează prima parte a cercetării, realizată pe baza dicționarelor și a textelor dialectale. Acest capitol, împreună cu capitolul al treilea, încearcă să răspundă la dezideratul tezei, acela de a reliefa într-un mod comprehensiv, mecanismele lingvistice, perioada și măsura în care limba turcă și-a manifestat influența în cele trei dialecte.

În capitolul al doilea am realizat analiza contrastiv-comparativă a împrumuturilor din turcă în dialectele aromân și meglenoromân cu raportare la dialectul dacoromân. În realizarea analizei ne-am raportat inclusiv la dicționarele limbii turce contemporane pentru a observa capacitatea de conservare a dialectelor în raport cu limba donatoare, a cărei dinamică evolutivă este cu mult accelerată, față de aceea a dialectelor.

Împrumuturile din capitol sunt clasificate în următoarele domenii: armată, construcții gastronomie și vestimentație.

În cele ce urmează vom discuta despre motivele alegerii fiecărui domeniu în parte.

Primul dintre domeniile alese este **domeniul armată**, deoarece armata a reprezentat mereu un factor de importanță capitală pentru politica expansionistă a imperiului otoman, motiv pentru care a considerat imperios necesar ca toți bărbații din teritoriile aflate sub ocupație să facă armata. În acest fel, aromânii au intrat în contact cu sistemul militar turcesc; un sistem nou pentru ei, întrucât aromânii nu au avut niciodată armată proprie, permanentă. O posibilă explicație a absenței organizării proprii armate este oferită de însuși modul de trai al aromânilor, păstori transhumanți din cele mai vechi timpuri. Acest aspect este dublat de conștiința apartenenței la romanitate (cf. Nevaci 2013: 234). Indiferent de coordonatele geografice, aromânii au conștiința că aparțin unui trunchi comun al românității, așa cum arată (Ovid Densusianu, Alexandru Philippide, Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Alexandru Rosetti, Tache Papahagi, Eugeniu Coșeriu).

Contactul cu noua realitate a dus la nevoia de a o denumi. Așadar împrumuturile aparținând câmpului lexical al armatei au fost împrumuturi necesare; intrate în sistemul limbii ca neologisme. Astăzi ele au devenit arhaisme, fiind înlocuite.

Dinamica limbii reflectă realitatea socio-economică existentă. Odată cu dispariția puternicului imperiu, influența turco-osmanlie se diminuează treptat, fapt ce permite manifestarea diferitelor influențe lingvistice locale.

Construcțiile, cel de-al doilea domeniu de care ne-am ocupat, a fost ales deoarece am considerat că influențele arhitecturale sunt cele care persistă cel mai mult în timp. Împrumuturile din acest domeniu se pot împărți în diverse categorii: unelte și materiale pentru construcții, clădiri de interes public, părți componente ale unei case, camere cu diferite utilizări, anexe gospodărești, dar și elemente decorative.

Al treilea domeniu spre care ne-am îndreptat atenția este cel gastronomic. Majoritatea cuvintelor care au rezistat și s-au impus cu necesitate aparțin **domeniului gastronomic**, deoarece atunci când s-au importat rețetele culinare, s-a păstrat numele produsului, serviciului sau sărbătorii la care erau consumate. De exemplu, cuvântul *bairam* a fost preluat inițial cu sensul original de 'sărbătoare religioasă musulmană', după care sensul a cunoscut o extindere către orice gen de petrecere laică. Același fenomen de extindere a avut loc și pentru dulciurile servite cu ocazia bairamurilor, *baclavalele*. Dulciurile pregătite cu multă îndemânare și răbdare de gospodinele aromânce sunt servite, în zilele noastre, la orice ritual de trecere (nunți, botezuri, cununii) din viața aromânilor. Un posibil motiv al popularității de care se bucurau în trecut preparatele bucătăriei turcești, pe lângă savoarea deosebită, a fost acela al diversificării alimentației, care pentru păstorul aromân era alcătuită în principal din hrană uscată, în special pita (plăcintă).

Vestimentația, ultimul domeniu de care ne-am ocupat, a fost și domeniul care ne-a rezervat cele mai mari surprize. Contrar așteptărilor și a modei mereu schimbătoare, un număr neașteptat de cuvinte s-a păstrat până în zilele noastre. De la accesorii vestimentare feminine, la haine folosite de ambele sexe sau doar de către bărbați, toate se regăsesc în lista domeniului.

Pentru stabilirea gradului de folosire a cuvintelor din dialectul aromân, inventariate în acest capitol, am realizat o anchetă socio-lingvistică, în localitatea Cogeaș, cu trei generații de vorbitori (bătrân - 80 ani, adult - 60 ani și tânăr - 40 ani) și am coroborat datele obținute pe parcursul anchetei cu cele din bibliografia de specialitate. Întrebările din anchetă au vizat recunoașterea cuvântului, iar pentru actualizarea în vorbire le-am solicitat folosirea cuvântului în enunțuri.

Capitolul III. Împrumuturile din limba turcă în dialectul aromân din perspectiva geografiei lingvistice aduce o nouă perspectivă asupra interpretării împrumuturilor lexicale prezente pe hărțile lingvistice. Motivația devine foarte importantă pentru raporturile lingvistice româno-turce, pentru influența împrumuturilor din turcă în dialectele aromân și meglenoromân cu raportare la dialectul dacoromân. Pentru a reuși în acest demers ne-am propus să identificăm ariile lexicale din hărțile puse la dispoziție de *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, care ne oferă date suficiente pentru o prezentare complexă și amănunțită a structurii dialectale, a dialectului aromân. Studiarea hărților din atlas ne ajută să stabilim ariile care conservă cuvintele moștenite și ariile inovatoare, care integrează împrumuturile din turcă sau din alte limbi balcanice (în special greaca), astfel încât să avem o viziune clară și coerentă asupra răspândirii geografice și utilizării împrumuturilor din limba turcă, în raport cu alte împrumuturi și cu ariile conservatoare care păstrează cuvinte moștenite, acolo unde este cazul.

Pentru lucrarea de față am analizat 18 hărți. Din diversitatea lexicală cartografiată pe hărți, am demonstrat unitatea limbii române la nivelul dialectului aromân și am putut crea o imagine detaliată cu privire la distribuția geografică a împrumuturilor din turcă pe întreaga rețea, ce înglobează 61 de puncte de anchetă.

CAPITOLUL I

RAPORTURILE LINGVISTICE ROMÂNNO-TURCE. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII

În capitolul *RAPORTURILE LINGVISTICE ROMÂNNO-TURCE. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII* prezentăm principalele surse bibliografice cu scopul de a reliefa stadiul actual al cercetării, în ceea ce privește raporturile lingvistice româno-turce.

Scopul lucrării este analiza contrastiv-comparativă privind influența turcă, la nivel lexical, asupra dialectelor aromân și meglonoromân, cu raportare la dialectul dacoromân. Pentru stabilirea perioadei și a măsurii în care turca osmanlie și-a manifestat influența asupra dialectelor dacoromân, aromân și meglonoromân și a urmelor lăsate de această influență în lexicul actual al celor trei dialecte românești, incluzând aici și modificările semantice pe care cuvintele de origine turcă din dialectele dacoromân, aromân și meglonoromân le-au suferit pe parcursul timpului până în contemporaneitate, am realizat o sinteză a principalelor teorii ale împrumuturilor.

I.1. Definiții. Conceptualizări

I.1.1. Contactul lingvistic și factorii extralingvistici favorizatori

Contactul dintre popoare reprezintă un aspect fundamental al contactului dintre limbi. Împrumutul lexical este rezultatul bilingvismului vorbitorului, sau provine din simpla cunoaștere a unei limbi străine, pe care vorbitorul o poate utiliza sau nu, în mod curent, dar care își poate face simțită prezența prin împrumuturi lexicale în limba utilizată în mod frecvent de vorbitor. Alți factorii care pot favoriza împrumuturile lexicale sunt:

- a) Vecinătatea geografică;
- b) Amestecul de populație (sau chiar conviețuirea propriu-zisă);
- c) Relațiile de ordin politic, economic și cultural, care se pot stabili între diverse populații aflate, uneori, la distanțe considerabile (cf. Hristea 1984: 40).

În procesul adaptării la limba gazdă un aport important îl are și modalitatea de pătrundere: fie pe **cale directă** (ceea ce presupune un contact

nemijlocit între populații vorbitoare de limbii diferite), fie pe **cale indirectă** (adică prin intermediul cărților, al scrisului). **Pe cale directă sau orală**, care are, de multe ori, un caracter popular, au pătruns în limba română o serie de cuvinte între care și cele turcești. Este adevărat că numărul cuvintelor turcești intrate în dialectul dacoromân pe cale orală este depășit numeric de cuvintele intrate pe aceeași cale din limbile slavă sau maghiară. (cf. Hristea 1984: 40-41)

Contactul dintre limbi poartă denumirea de **fenomen de interferență**, așa cum este el definit de către Uriel Weinreich în cartea sa *Languages in contact Findings and problems* (1968): „**Interferența** presupune rearanjarea patternurilor rezultate în urma introducerii elementului străin în domenii ale limbajului, cu o structură din ce în ce mai complexă.” Citându-l pe Hans Vogt (1952), autorul susține părerea acestuia conform căreia: „orice îmbogățire sau sărăcire a unui sistem impune cu necesitate recunoașterea tuturor elementelor vechi aflate în opoziție în sistem. A admite că un element dat este, pur și simplu, adăugat în sistemul gazdă fără a exista consecințe pentru sistemul gazdă, ar însemna distrugerea întregului concept care stă la baza sistemului”. (Weinreich 1968: 1) Voot se referă, desigur, la sistemul limbii. Schimburile culturale presupun nu numai adăugarea unor elemente noi, dar și eliminarea unor elemente deja existente în limba. Pe lângă această proces, are loc modificarea și reorganizarea altor elemente.

Dat fiind faptul că limba este un sistem complex, am luat în considerare pentru lucrarea noastră o mulțime de factori extralingvistici, care nu țin, neapărat, de structura formală a limbilor în contact. După părerea lui Weinreich (1968), chiar și împrumutul lexical, poate fi explicat prin analiza mediului în care are loc împrumutul, dar și a vechilor unități lexicale ale limbii, care nu reușesc să satisfacă noile cerințe. **Mediul** este doar unul dintre factorii extralingvistici care pot afecta **fenomenul de interferență** atât pozitiv, cât și negativ. Alți factori care pot influența **fenomenul de interferență** (atunci când discutăm despre persoane bilingve), conform taxonomiei realizate de Uriel Weinreich sunt:

- a) Ușurința cu care vorbitorul se exprimă într-o limbă dată; capacitatea lui de a face diferențierea între cele două limbi;
- b) Gradul de cunoaștere de către vorbitor a celor două limbi;
- c) Specializarea pe fiecare dintre cele două limbi (incluzând aici, atât subiectele de discuție care pot fi abordate în fiecare limbă, cât și numărul de interlocutori care înțeleg limba respectivă, într-o comunitate);
- d) Maniera în care a fost învățată fiecare limbă;
- e) Atitudinea față de fiecare limbă în parte, fie idiosincronică, fie stereotipă.

Niciunul dintre acești factori extralingvistici nu se restrânge doar la bilingvi ca indivizi. Impactul fenomenului de interferență asupra normelor unei limbi este cu atât mai mare, cu cât afectează un număr cât mai mare de vorbitori, de aceea trebuie ținut cont și de următoarele două aspecte:

- f) Mărimea grupului bilingv și omogenitatea sau diferențierea socio-culturală; împărțirea grupului în subgrupuri folosindu-se una dintre cele două limbi ca limbă maternă; fapte demografice; relații politice și sociale între aceste subgrupuri;
- g) Un număr mai mare de vorbitori bilingvi presupune anumite caracteristici în ceea ce privește comportamentul verbal în anumite grupuri;
- h) Atitudini stereotipe cu privire la fiecare limbă (prestigiul unei limbii în fața celeilalte);
- i) Toleranța sau intoleranța față de bilingvism în sine;
- j) Atitudinile pro sau contra culturii din care provine limba străină. (cf. Weinreich 1968:3)

După cum se poate observa din taxonomia realizată de Uriel Weinreich, factorii de care trebuie ținut cont, atunci când vorbim despre fenomenul de interferență între două limbi, sunt variați și afectează societatea la nivele din cele mai profunde. Tocmai de aceea, o analiză completă și corectă din punct de vedere lingvistic a modului de apariție, răspândire, iar mai apoi de dispariție a unor elemente lexicale dintr-o limbă trebuie să țină cont de toți acești factori pentru a avea o imagine clară, corectă și coerentă a fenomenului în ansamblu. Atunci când discută despre **fenomenul de interferență** în vorbirea curentă, a unei persoane bilingve, Uriel Weinreich aseamănă procesul cu particulele de nisip cărâte de un râu; în limba scrisă fenomenul de interferență se aseamănă mai degrabă, după părerea autorului, cu sedimentele de pe fundul unui lac. Altfel spus, avem de-a face cu două tipuri de interferență: pe deoparte, interferența care se produce în cazul comunicării uzuale, de către un vorbitor bilingv, care folosește o nouă utilizare a cuvântului sau expresiei străine în limba gazdă datorată cunoașterii de către persona bilingvă a limbii străine. Cea de-a doua interferență, pe care o avem în vedere, o regăsim în limba vorbită de către toți membrii comunității lingvistice, nu doar de către cei bilingvi. La nivelul limbii regăsim acele fenomene utilizate cel mai frecvent, de către vorbitori individuali. Aceste fenomene s-au stabilizat devenind obiceiuri. Fiind utilizate în limbajul cotidian, folosirea lor nu mai este, neapărat, strâns legată de cunoașterea unei a doua limbi. (cf Weinreich 1968: 11)

Cel mai ușor mijloc prin care se realizează interferența lexicală sau împrumutul în cazul „cuvintelor simple (necompușe)” este transferarea directă a secvenței fonetice dintr-o limbă în alta: „Astfel de cuvinte

împrumutate abundă în toate limbile. Atenție, cuvintele trebuie considerate simple de către cei care fac transferul, cel mai adesea, persoane bilingve, și nu neapărat din punctul de vedere strict al lingvisticii descriptive. Prin urmare, clasa cuvintelor considerate simple, ar putea include și elemente compuse, resimțite de către vorbitori ca un singur cuvânt, datorită vitezei mari de pronunțare, dar și a unei insuficiente cunoașteri, din punct de vedere gramatical, a limbii străine”. (Weinreich 1968: 47)

I.1.2. Împrumutul – marcă a raporturilor lingvistice

Conform *Dicționarului de științe ale limbii* „împrumutul este un proces de încorporare a unui element lingvistic dintr-un idiom în altul. Afectează oricare dintre sistemele unei limbi, dar are o pondere deosebită în lexic. De aceea, împrumutul este definit în multe lucrări drept mijloc extern de îmbogățire a vocabularului unei limbi (în opoziție cu mijloacele interne). De altfel, lexicul este acela prin intermediul căruia se realizează împrumuturi de sunete, mărci flexionare, tipare sintactice. Împrumutul este un rezultat al contactului între idiomuri, reprezentând o formă de manifestare a interferenței lingvistice. Este favorizat de acțiunea unor factori extralingvistici: vecinătatea geografică, amestecul sau conviețuirea unor populații, raporturile economice, politice, culturale între diverse comunități etc. De obicei, este determinat de recunoașterea prestigiului unei comunități și a idiomului folosit de aceasta, dar poate exprima și o atitudine ironică față de limbajul altei comunități (vizibilă îndeosebi în dezvoltarea unor sensuri peiorative ale cuvintelor împrumutate). Împrumutul lexical este legat adesea de fenomenele de difuziune culturală: răspândirea unor obiecte, deprinderi, tehnici, proceduri, rituri etc. (de ex., termenii pastorali împrumutați în limbile slave din română). Împrumutul se poate produce între dialectele (graiurile) aceleiași limbi sau între limbi diferite. Tipologia împrumuturilor în funcție de modul în care se realizează acestea nu este unitară. Se distinge între: împrumutul direct și împrumutul indirect (realizat prin mijlocirea altei limbi), împrumutul ÎNMUIAT popular și împrumutul savant (cărturăresc, cult, livresc), împrumutul pe cale orală și cel pe cale scrisă. Aceste categorii se suprapun parțial. O unitate lexicală poate fi împrumutată într-o anumită epocă din diverse limbi, sursele fiind adesea echiprohabile, sau poate fi împrumutată de mai multe ori, la epoci diferite (vezi dublet etimologic) sau pe căi diferite (orală și scrisă sau populară și savantă). Împrumutul presupune difuziunea unei inovații individuale sau de grup și transformarea acesteia dintr-un fapt de integrare pasivă (recunoaștere, înțelegere) într-un fapt de uzaj. Element împrumutat de un idiom din altul (de ex., cioban este în română un împrumut din turcă). Deși este posibilă reproducerea ca atare a formei (fonetice și/sau grafice) a cuvintelor împrumutate (de ex., în română week-end, striptease, tete-a-tete etc.), împrumuturile lexicale sunt supuse, de obicei, unor procese de integrare, sub aspect fonetic și morfologic, în sistemul limbii în care pătrund. Integrarea se realizează în grade diferite, cea totală presupunând substituția completă a trăsăturilor fonetice și morfologice neconforme cu sistemul limbii în care sunt incluse cuvintele noi

(de ex., fr. *cuvette*, împrumutat în română sub forma *chiuvetă*, în care fonemul /y/, inexistent în română, a fost adaptat la sistemul acestei limbi și, păstrându-se genul din limba de origine, s-a adăugat marca -ă, specifică românei), încorporarea oricărui tip de elemente lingvistice într-un nou sistem determină stabilirea unor relații cu elementele pre-existente și, prin aceasta, modificări la nivel micro- și chiar macro-structural (de ex. eliminarea unor unități dintr-un anumit câmp semantic sau modificări ale semnificației acestora ori crearea unor tipuri flexionare noi).” (DȘL 1997: 265.)

Menționăm că, în ceea ce privește împrumutul, se face distincția între *împrumuturile dialectale* și *împrumuturile culturale*. Referitor la împrumuturile dialectale, subliniem că trăsătura împrumutată aparține aceleiași arii de comunicare, între dialectele aceleiași limbi. (cf. Bloomfield 1973: 444) De exemplu, împrumuturile pe care dialectul aromân le-a realizat în contextul conviețuirii aromânilor cu dacoromânii din Dobrogea (vezi Saramandu 2007). Împrumuturile culturale au loc atunci când trăsăturile împrumutate aparțin unei limbi diferite, de exemplu limba turcă față de limba română. Așa cum afirmă Leonard Bloomfield, în lucrarea sa *Language*, toate comunitățile de vorbitori învață de la vecinii lor. Bunuri din natură sau create de mâna omului trec de la o comunitate la alta, la fel se întâmplă și cu modul de a acționa sau de a face anumite lucruri cum ar fi: proceduri tehnice, tactici de război, armament, ritualuri religioase, sau modele comportamentale considerate a fi dezirabile într-o anumită epocă. Acest împrumut de obiceiuri și lucruri de la o comunitate la alta este denumit *difuzie culturală* (cf. Bloomfield, 1973: 444-445).

Leonard Bloomfield definește *împrumutul cultural* ca un tip de adaptare, prin care forma străină este alterată, astfel încât să corespundă principalelor legi fonetice ale limbii gazdă. În momentul în care are loc substituția fonetică vorbitorii înlocuiesc sunetele străine cu foneme aparținând propriei limbi. (cf. Bloomfield, 1973: 446)

Împrumutului cultural se poate împărți în două subclase:

a) **Împrumutul cultural obișnuit** (vezi *supra*)

b) **Împrumutul cultural intim**. Acesta apare atunci când două limbi sunt vorbite pe teritoriul a ceea ce, din punct de vedere geografic și politic, reprezintă o singură comunitate. Această situație apare de cele mai multe ori datorită cuceririi prin forță. Împrumutul intim se realizează într-o singură direcție. Bloomfield face distincție între limba dominantă sau cu un prestigiu socio-economic mai mare și limba aflată sub dominația limbii cuceritoare. Limba aflată sub dominație este limba vorbită de cei cucerțiți, împrumutul cunoscând adesea o singură direcție, dinspre limba dominantă spre limba dominată. Alături de cucerirea armată, a unui popor de către un

altul, prestigiul cultural al unei limbi, spune Bloomfield, joacă un rol hotărâtor.

În *Sinteze de limba română*, Theodor Hristea face următoarea remarcă: „Afirmând că lexicul unei limbi se află într-o continuă mișcare sau evoluție, trebuie să adăugăm că modificările care au loc în cadrul lui sunt, cel mai adesea, direct ori indirect legate de progresul societății umane, în ansamblul ei, și în special de transformările care se petrec în viața materială și spirituală a unei anumite colectivități lingvistice” (cf. Hristea 1984: 39). Autorul enumeră următoarele motive pentru apariția împrumuturilor:

1. „Dezvoltarea neîntreruptă a științei și a tehnicii;
2. Avântul și diversificarea vieții culturale;
3. Prefacerile de ordin, politic, social și economic;
4. Modificarea mentalității și a concepției despre viață, a oamenilor;
5. Și desigur, contactele dintre popoare”. (cf. Hristea 1984: 39)

În lucrarea: *Multiple voices: an introduction to bilingualism*, Carol Myers-Scotton consideră că termenul „**interferență**” are o nuanță ușor peiorativă, întrucât în vorbirea curentă, termenul este folosit pentru a desemna situații, evenimente sau lucruri care au un rezultat indezirabil, sau consecințe neplăcute pentru desfășurarea evenimentului. (cf. Myers-Scotton 2006: 210). **Interferența** este înlocuită cu sintagma: „**fenomene de contact**”, utilizată pe parcursul întregii lucrări. Se nuanțează conceptul de „**împrumut lexical**” subliniind faptul că, în mod curent, împrumutul presupune returnarea obiectului către posesorul inițial. În cazul „**împrumutului lexical**” această returnare nu mai are loc. (cf. Myers-Scotton 2006: 209) Putem aprecia, așadar, că, în cazul lingvisticii, termenul „împrumut” cunoaște o specializare semantică.

Pentru Scotton împrumutul are două cauze principale:

1. Prima dintre cauze este reprezentată de zona de influență a limbii străine „Vorbitorii se simt atrași de acea limbă străină. Atracția are de cele mai multe ori legătură cu prestigiul mai mare al celor care vorbesc limba respectivă, cu o mai largă arie de răspândire într-o zonă multilingvă.” (Myers-Scotton 2006: 210) Se observă aici similitudini cu ceea ce Bloomfield numește „**împrumutul cultural intim**”.
2. **Anumite legi universale** ale limbajului „îi împing” pe vorbitori într-o anumită direcție (...). Spre exemplu, faptul că vorbitorii preferă să împrumute, cu precădere, substantive ar putea fi un argument, în favoarea demonstrării existenței unui anumit tipar, aplicabil în majoritatea limbilor. (cf. Myers-Scotton 2006: 210)

Atât Myers-Scotton, cât și Bloomfield consideră că împrumutul lexical este unidirecțional, Bloomfield pledând însă, pentru cauze diferite